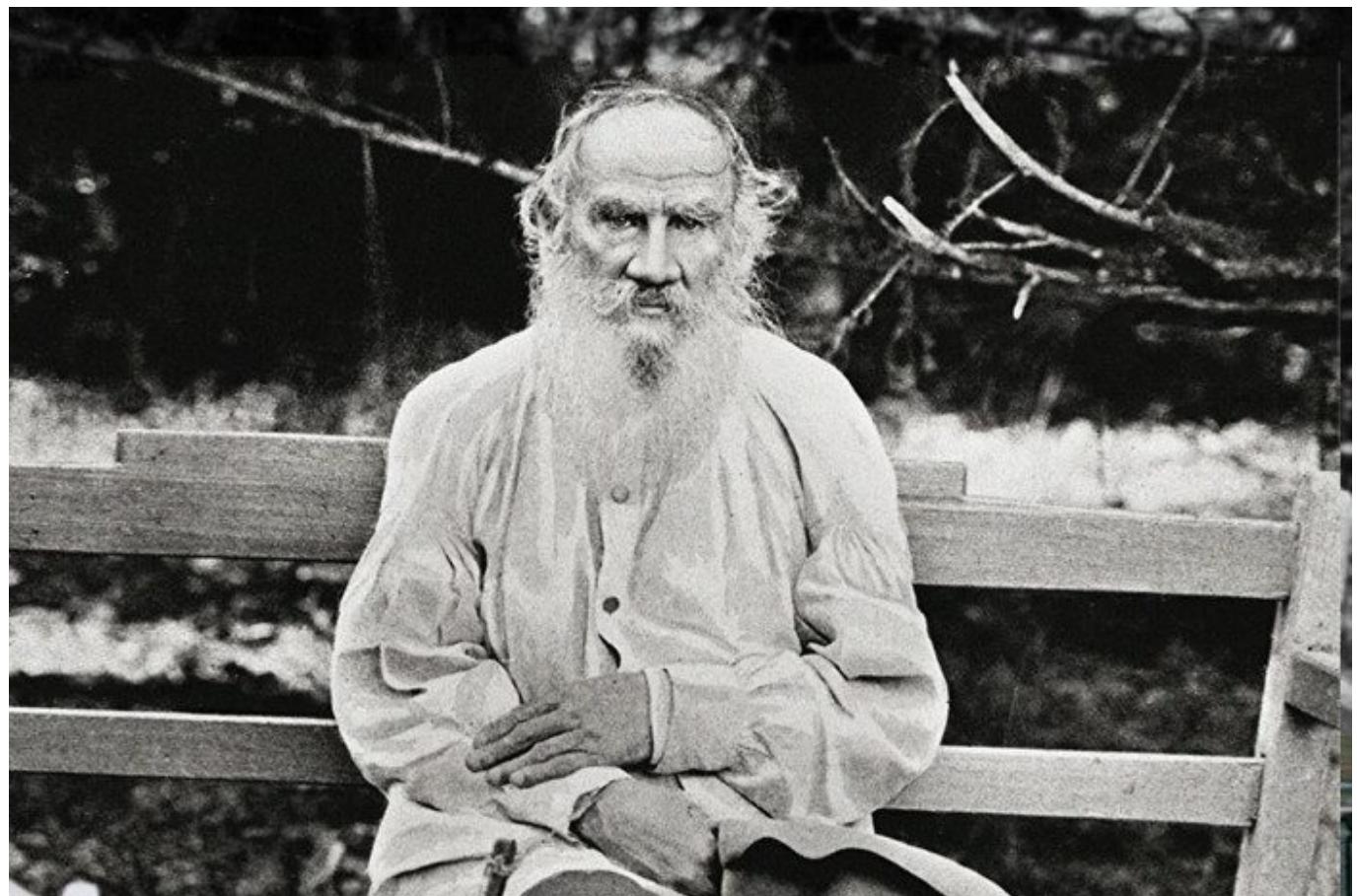

Dostoýewskiniň ýigrenjiniň tersine, Tolstoý uly türk we yslam dostudy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dostoýewskiniň ýigrenjiniň tersine, Tolstoý uly türk we yslam
dostudy DOSTOÝEWSKINIŇ ÝIGRENJINIŇ TERSINE, TOLSTOÝ ULY TÜRK
WE YSLAM DOSTUDY

Lew Tolstoý

Rus edebiýatynyň iki uly wekili Dostoýewskiý we Tolstoý bütin
dünýäde bolşy ýaly, biziňem ruhy-magnawy dünýämize ýiti
täsirlerini ýetirdiler.

Oalaryň yslama we türklüge garşı şahsy pozisiýalarydyr özlerini
alyp baryşlary elbetde iki ýazyjynyňam ýeten edebi
beýikliklerinden hiç zady egsildip bilmez.

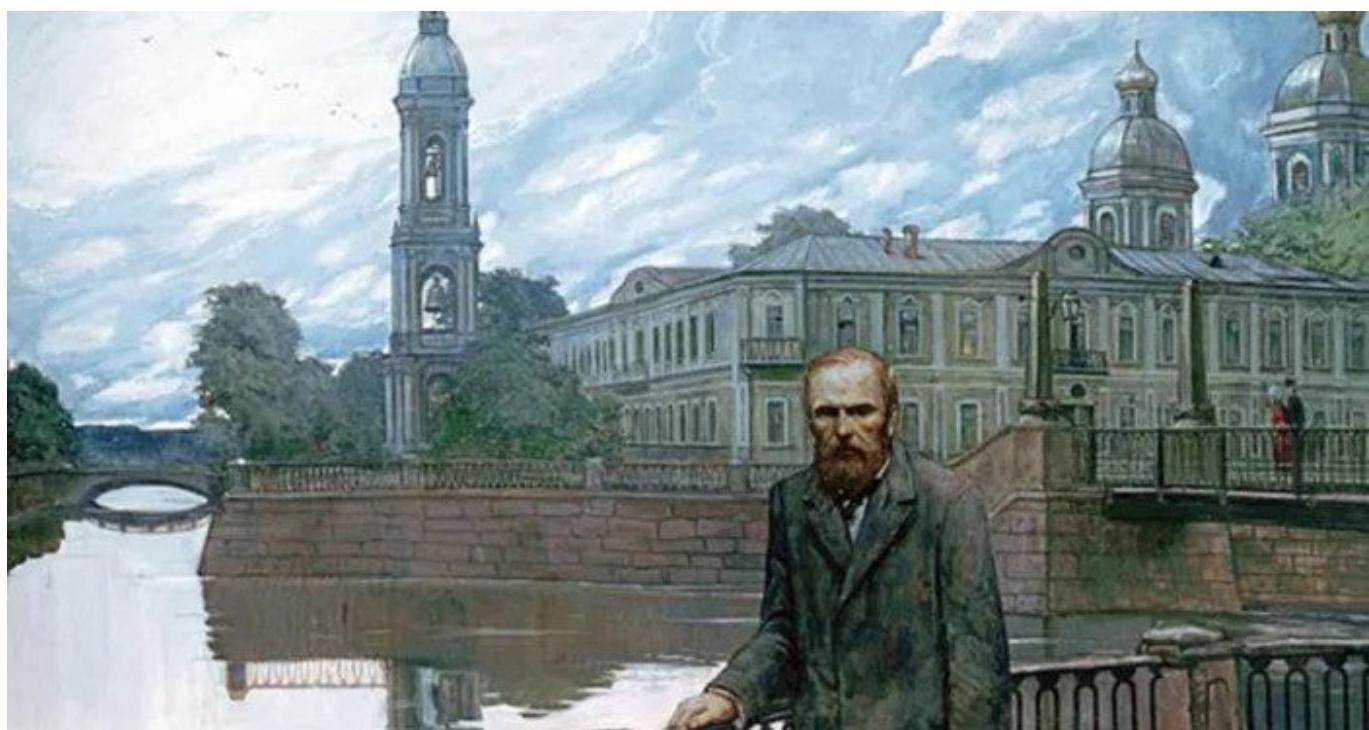
Şu gün bolşy ýaly ertirem olaryň eserleri kitap söýjileriň elinden düşmän okaljakdygyna şek-şübhe ýok.

Şeýle-de bolsa Dostoýewskiniň we Tolstoýyň bize bolan garaýylarynyň biri-birine doly çaprazdygyny şu makalanyň çäginde görkezmäge synanyşarys.

• **Dostoýewskiý bizi onçakly halamaýar**

Bu barada ýazan öñki makalalarymyzyň birinde-de görkezişimiz ýaly, Dostoýewskiý bizi onçakly halap barmaýar.

Gynansak-da, onuň eserlerinde türk we musulman obrazlary erbetligiň iň elementar obrazlary bolup garşymya çykýar. Bu ýagdaýa mysal bermeli bolsa, «Doganlar Karamazowlar» romanynda türkler çagalary we göwreli aýallary rehimsizlik bilen öldürdän, talañcy, azgyn iblis hökmünde suratlandyrlyandygyny ýatlamak ýeterlik bolsa gerek.

Fýodor Dostoýewskiý

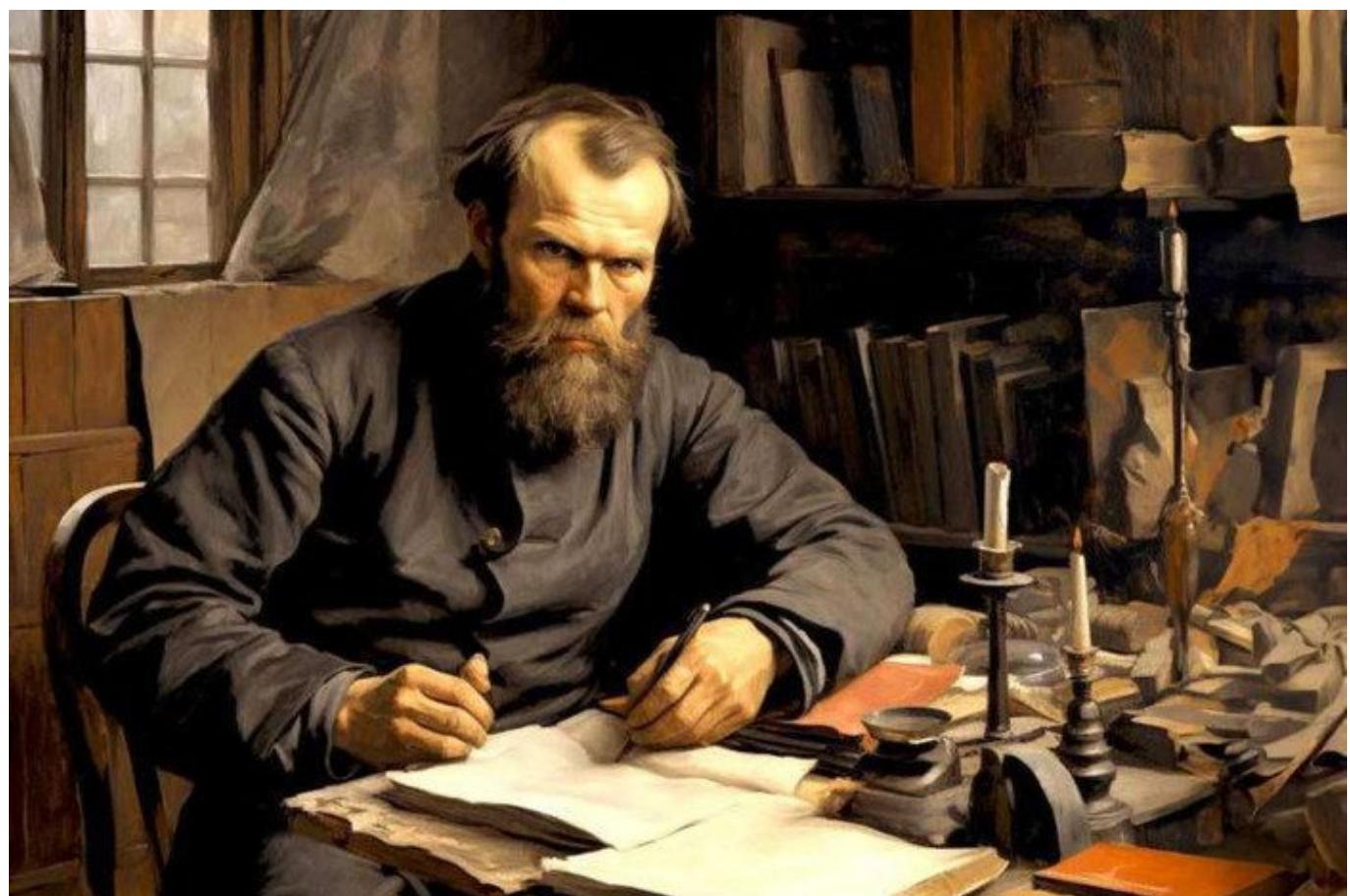
Şeýle-de ol bu eserinde Stambulyň türkler tarapyndan basylyp alynmagyny ullakan betbagtylyk hökmünde öwran-öwran nygtaýar. Ýazyjy «Ýazyjynyň gündeligi» eserinde Stambula tiňkesini dikendigini we ruslaryň şäheri hökmany suratda türklerden halas etmelidigini aýdýar.

Türkleriň Stambulda ýaşamagy we şäheri dolandyrmagy pikirini goldan ýazyjylar bilenem kes-kelläm ylalaşmaýar.

Ýazyjy şol sanda Tolstoýy-da itden beter ýigrenýär. Onuň pikiriçe, hamana Tolstoý türklere janköyerlik edýärmiş we gizlin musulmanmyş. Hut şular ýaly adamlaryň edýän eglişikleri sebäpli türkler ruslaryň başyna şeýle dertleri açanmyş.

Dostoýewskiý hereket we dialog bitewiligiň çäginde eserleriniň otrisatel gahrymanlaryny türklerden saýlap almaga üns beripdir.

Dostoýewskiniň döreden iň ýaramaz gahrymanlarynyň biri Gazziniň türk bolmagy-da töötänlik däl elbetde.

Fýodor Dostoevskiý

• **Tolstoý we biz**

Tolstoý edebi garaýsynyň esasynda «Ýolukma teoriýasyny» («Теория заражения») orta atýar.

Bu teoriýa laýyklykda gowy ýazyjynyň iň uly baýlygy doğruçyllykdyr.

Adam belent ahlak gymmatlyklaryndan söz açanda muny durmuşyna

kybap getirmese, eseriniň estetiki gymmaty nähili bolanda-da, zibilden enaýy däldir.

Eseriň merkezine dogruçyllygy oturdan ýazyjy yzynndan şırmaýy diňde ýasaýan intellektuallara däl-de, köpcülikleýin halk gatlaklaryna seslenmeliidir.

Tolstoý şeýle-de temalaryny hemmetaraplaýyn-üýtgewsiz gürrüňleriň arasyndan saýlap alýar.

Mysal üçin, onuň «Perzent söýgüsü» eseri Anadolyda ýasaýan türk üçinem gymmatly, şaly meýdanlaryndan çykman işläp ýören hytaýly daýhan üçinem.

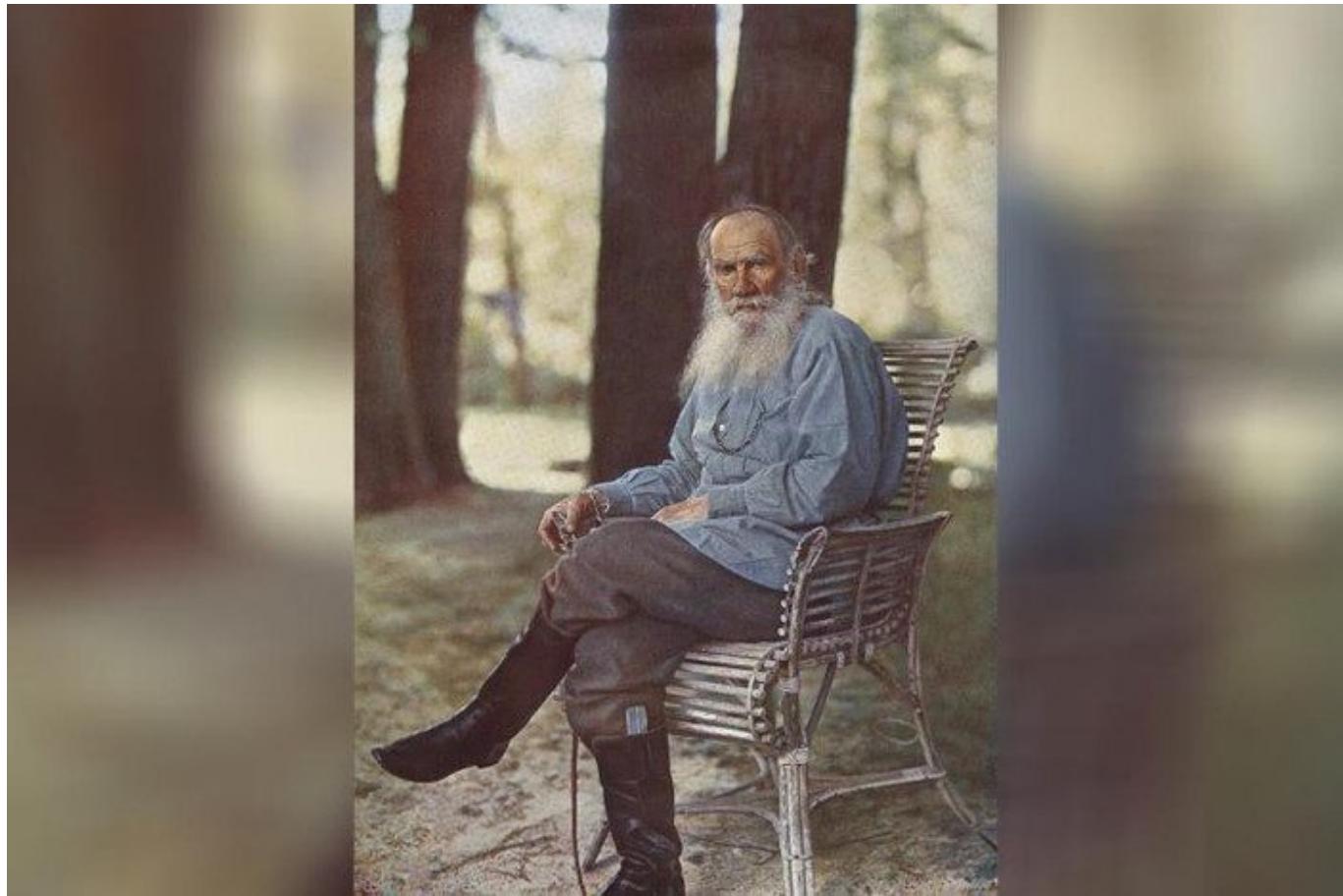
Tolstoý eserlerinde dogruçyllyk, giň halk köpcüligine ýüzpenmek we hemmetaraplaýyn tema saýlawlarynyň yzsüre dil meselesini merkeze alýar.

Ýazyjynyň doğruçyl dili doly açık bolmaly. Bu garaýış Tolstoýyň asyrlar boýy könelmejek eserleri döretmegine sebäp boldy.

Elbetde, bular ýaly pozisiýa Tolstoýa dostdan köp duşman gazandyrypdy, çünkü onuň hemmetaraplaýynlygy we gowy zady öňe tutýan pozisiýasy öz mäkäm çäklerinden çykýandygyny pikir eden birentek akyldary we ýazyjyny ynjalykdan gaçyrypdyr:

«*Maňa bolan gazaply ýigrenç bar. Durmuşymyň öñki gowy günlerini, şatlygyny, hemmesini elden giderdim. Dost-ýarlarym, hatda maşgala agzalarym hem menden yüz öwürýär. Käbir liberallar we estetikler meni Gogol ýaly dälidir ýa-da akyly kemterdir öýtselerem, radikallar meni mistik we ýaňra görýärler. Döwlet işgärleri meni betniýetli rewolýusioner hökmünde görýär.*

Prawoslawlar meni şeýtan hasaplaýar. Bu ýagdaýyň meniň üçin agyr düşýändigini boýnuma alýaryn. Maňa ýokuş degýändiginden däl-de, durmuşymyň baş maksady we şatlygy bolan zadyň ýoýulandygy sebäpli bu ýagdaýyň gaty agyrdygyny aýdýaryn».

Lew Nikolaýewiç Tolstoý

Wagtyň geçmegi bilen Tolstoý durmuşynyň ähli gzyygyny ýitirýär. Soñabaka ol alýan demini duýmajak we iýip-içýän zadnyder lezzet alyp bilmek ýagdaya gelýär.

Bu göwnüçökgünlik ony yslamyýete we yslam pygamberine ýakynlaşdyrypdyr.

Munuň bilen birlikde onuň gursagyndaky adama bolan söýgüsü-de rus intelligensiýasynyň we halkynyň arasyndaky ötüsen türk duşmançylygyny ýer bilen ýegsan edipdir.

Intelligensiýa we buthana onuň üstüne çöw jedigisaýy Tolstoýyň gursagyndaky yslama we türklere bolan söýgüsü barha güýjäpdi.

Musulman bolandygyny aç-açan aýtmasa-da, yslamy tanadygysaýy yslamyň argumentleri bilen ilkibaşda «ata-ogul» we «üç mukaddes ruh» ynanjy ýaly buthananyň dogmatlaryna garşıy barlyşyksyz göreşipdjr.

Dostoýewskiniň tersine Tolstoý türklere elmydama dost gözü bilen seredipdir. Hatda ol Kazanda türk-arap dili we edebiýaty boýunça bilim alypdyr, emma ony doly tamamlamandyr.

Mürze Kazym beg ýaly belli adamlaryň elinse arap we türki

dilinde bilim alanda, türk medeniýeti boýunça-da çuň tejribe toplapdyr.

Türklere garşı Sewastopol söweşine gatnaşan Tolstoýyň pikirleri kämilleşip, ýetjek derejesine ýetipdir we doly türk dostuna öwrülipdir. Tolstoý öldürmek üçin gelen türklerinde gaýtadan direlipdir.

Onuň bu özgerişi maşgalasynyňam ýigrenjine sebäp bolýar. Mundan beýlæk Tolstoý diňe buthanany tankyt edýän ýazyjy däldi. Ol indi muhammedilik diýýän garaýsyna jany-teni bilen berlen adamdy.

Tolstoýyň hiç bir ýerde «men musliman» boldum» diýen ýeri ýok, megerem ol döwletiň we buthananyň etjek basyşundan çekinen bolmagy mümkün, ýöne ýazyjy adamzadyň halas bolusyny yslam pygamberi Hezreti Muhammetde (s.a.w) we onuň sözlerinde görýändigini belent heňden aýtmaga çekinmändir.

Gürrüňimiz bilen baglanyşykly köp agzalýan Muhammet pygamberiň (s.a.w) Hadyslaryndan toplanan kitabyň Tolstoýa degişlidigi entek doly subut edilenok.

Şonsuzam bu eseriň biziň üçin ullakan ähmiýeti ýok. Tolstoýyň hatlary we eserleri onuň pikirlerini orta çykarmak üçin bize ýeterlik subutnama berýär.

Şol sanda kaw Kazly tanymal awtorlaryň Tolstoý hakynda ýazan makalalary-da gyzyklanma bildirýän okyjylar üçin indi internet saýtlaryndan doly tapyp bolýar.

1901-nji ýyla gelinende Tolstoý «mürtet» («dinden çykan») yqlan edilip, «aforoz» edilýär.

Tolstoýy umuman yslamyýete bolan pozitiw garaýşa iterenem beýik nemes filosofy Kantdyr.

Onuň aýratynam Gündogara bolan söýgusi Tolstoýyň türklere we yslama bolan gyýa pikirlerinden saplanmagyna getiripdir. Kant we Gýote ýaly nemes progressiwleriniň sekulýar sufizmi Tolstoýa gönüden-göni täsirini ýetiripdi.

Tolstoý aýaly Sofiýa Andreýewna Tolstaýa bilen 1902-nji ýylда Krymda / Fotosurat: Fine Art Images / Ideal Image

«Ýasnaýa Polýana depderi» atly eserinde Tolstoýyň maşgala agzalaryna we şahsy hatlaryna esaslandyrylan pikirlere görä, Tolstoý yslamy elmydama hem hristian dininden ýokarda görüpdir. Şol eserde yslamyýeti hristianlykdan ýokarda görenem bolsa, Tolstoýyň pikiriçe prinsiplerini saklan we ýoýulmadyk dinleriň hemmesiniň düýbi bir.

Şop sebäpden yslamyýetiň bolşy ýaly, buddizmiňem aslynda hak din bolandygyny, emma buthananyň öñe sürüän pikirleriniň dini ynsanperwer prinsiplerden daşlaşdyrandygyny aýdýar.

«Depderden» düşünişimizce, Tolstoýyň buthana bolan duşmançylygy yslam söýgüsinden has güýcli.

Şuny aýratyn nygtap aýtmagymyz gerek: Dostoýewskiýlniň Stambuly täzeden basyp almagyň hamhyálynda gezendigine we türk-yslam ýigrenjiniň tersine, Tolstoýyň frontda söweşendigine garamazdan türklere we yslama bolan diýseň položitel garaýsy bar.

Belki-de, bularyň barsyny göz öñüne tutyp, onuň musulman

bolandygy netijesine gelip bilmeris, emma juda üns bereniňe degýän türk we yslam dostudygyny welin arkaýyn aýdyp bileris.

Mehmet MAZLUM ÇELİK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Ýekşenbe, 24.06.2024 ý. Edebi makalalar